

הלכות תפילות שבת

מפתח ההלכות

- רסז. דיני התפילה בערב שבת.
- רסח. דין הטועה בתפילת השבת.
- רסט. דין הקידוש בבית הכנסת.
- רע. לומר משנת 'במה מדליקין'.
- רפא. שלא יכרע ב- 'ולך אנחנו מודים'.
- רפב. קריאת התורה והמפטיר בשבת.
- רפג. למה אין מוציין שני ספרי תורה בשבת.
- רפד. דיני הפטרה וברכותיה.
- רפה. לקרוא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום.
- רפו. דיני תפילת מוסף בשבת.
- רפז. דין תפילת מנחה בשבת.
- רצג. דיני ערבית במוצאי שבת.
- רצד. דיני הבדלה בתפילה.
- רצה. הבדלה שעושה שליח ציבור.

הלכות תפילות שבת

דסז. דיני התפילה בערב שבת
(ובו ג' סעיפים)

א. בתפילת המנחה בערב שבת אין נופלין על פניהם.

ב. מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול. ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפילת ערבית ולאכול מיד. (ועיין לעיל סימן רל"ג כיצד משערין שיעור פלג המנחה)

ג. בברכת "השכיבנו" אינו חותם בה "שומר עמו ישראל", אלא כיוון שהגיע ל-"ובצל כנפיך תסתירנו" אומר: "ופרוס סוכת שלום עלינו ועל ירושלים עירך. ברוך אתה ה' הפרוס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים".

באור

א. אין נופלין - אין אומרים תחנון, נפילת אפים.

הרחבה והעמקה

א. אין נופלין - "ואפילו אם מתפללין מנחה גדולה אין נופלים על פניהם משום דתוספת קדושת שבת מתחיל להתגלות בערב שבת תיכף אחר שעה חמישית (שעה זמנית) מן היום" (כ"ף החיים' לפי 'שער הכוונות' דף סב. של האר"י הקדוש)
ג. אין אומרים "שומר עמו" כי "בשבת אין צריכים שמירה שהשבת - שומר". ('מור' על הסימן לפי מסכת שבת קיח.ב. ולפי המדרש)

רסז. הלכות תפילות שבת מקורות

תלמוד - בבלי וירושלמי

ב. ברכות: בבלי ב.א. רש"י בקטע "עד סוף האשמורת הראשונה" תוספות בקטע "מאימתי" ירושלמי א.א. בבלי כו. א. (משנה) ירושלמי ד.א. (משנה) בבלי כז.א. תוספות בקטע "דרב" כז.ב. שבת קיח.ב. רש"י בקטע "ממכניסי שבת בטבריא" פסחים קה.ב. רש"י ורשב"ם בקטע "עיולי יומא".

רמב"ם - הלכות תפילה

ב. ג.ז.

הלכות תפילות שבת

ד. סח. דין הטועה בתפילת השבת (ובו י"ג סעיפים)

א. אומר "ויכלו" בתפילת ערבית.

ב. אם טעה והתחיל תפילת החול - גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה ומתחיל של שבת. לא שנא נזכר בברכת "אתה חונן", לא שנא נזכר בברכה אחת משאר הברכות, בין בערבית, בין בשחרית, מוסף ומנחה. ויש אומרים דבמוסף פוסק אפילו באמצע ברכה.

ג. אם היה סבור שהוא חול והתחיל אדעתא דחול - ומיד כשאמר תיבת "אתה" נזכר, קודם שאמר "חונן", הוה ליה התחיל בשל חול, וגומר אותה ברכה. אבל אם היה יודע שהוא שבת - ושלא בכוונה התחיל תיבת "אתה" - אפילו אם הוא בתפילת שחרית שאינה פותחת ב-"אתה" אינו גומר ברכת "אתה חונן", דחשבינן ליה כטעה בתפילת שבת בין זו לזו.

הגה:

דהרי יכול לומר "אתה קדשת" או "אתה אחד".

ד. מי שהתפלל תפילה של חול בשבת ולא הזכיר של שבת - לא יצא. ואם הזכיר של שבת בתוך שמונה עשרה - אף על פי שלא קבע ברכה לשבת - יצא.

הגה:

ובמוסף - אפילו לא אמר רק 'ונעשה לפניך את חובותינו בתמידי יום ובקרנן מוסף' - יצא.

ה. טעה והתפלל של חול בשבת, ולא הזכיר של שבת - אם עקר רגליו חוזר לראש. ואם לא עקר רגליו - אף על פי שסיים תפילתו, אינו חוזר אלא לשל שבת.

ושליח ציבור ששכח של שבת בשחרית - עיין לעין סימן קכ"ו.

ו. הטועה בתפילת שבת והחליף של זו בזו - אינו חוזר. ויש אומרים שאם החליף של מוסף באחרת או אחרת בשל מוסף - חוזר.

באורים

כלל - כל מקום שנכתב תפילה הכונה לתפילת עמידה.

ב. לא שנא - אין זה משנה.

ג. אדעתא דחול - היה בדעתו לומר עמידה של חול. הוה ליה - הרי זה. דחשבינן ליה - נחשב לו.

ד. המועה בתפילת שבת - שעיקר ברכה רבעית ("מקדש השבת") היא "רצה במנוחתינו" וזה נאמר בכל הברכות של שבת. ודוקא כשסיים הברכה, אבל אם נזכר באמצע ברכה - פוסק. (משנה ברורה ו- 'כף החיים')

דסח. הלכות תפילות שבת

ז. חוזרים לומר "ויכלו" משום יום טוב שחל להיות בשבת, שאין אומרים אותו בתפילה, וגם להוציא מי שאינו יודע. ואומרים אותו בקול רם ומעומד.

ח. ואומר שליח ציבור ברכה אחת 'מעין שבע'. ואין היחיד אומר אותה.

הגה:

מיהו אם היחיד רוצה להחמיר על עצמו, יכול לאמרה בלא פתיחה ובלא חתימה. וכן נוהגין הציבור לאמרה עם שליח ציבור בלא פתיחה וחתימה.

ט. יום טוב שחל להיות בשבת אינו מזכיר של יום טוב בברכה 'מעין שבע'.

י. אין אומרים ברכה 'מעין שבע' בבית חתנים ואבלים, דליכא טעמא דמאחרין לבוא שיהיו נזוקין.

יא. אף בשבת שאחר יום טוב אומרים ברכה 'מעין שבע'.

יב. אין לדבר בשעה שאומרים 'ויכלו' ולא בשעה שאומר שליח ציבור ברכה 'מעין שבע'.

יג. אם התפלל של חול ולא הזכיר של שבת, או שלא התפלל כלל ושמע משליח ציבור ברכה 'מעין שבע' מראש ועד סוף - יצא.

באורים

ז. ואומרים אותו ('ויכלו') בקול רם ומעומד - "שהוא עדות לקדוש ברוך הוא על מעשה בראשית. וכתוב "ועמדו שני האנשים" (דברים ימ.יז) ודרשין - אלו העדים שצריכים להעיד ביחד ומעומד". (נ"כ החיים' ו-משנה ברורה' לפי מסכת שבועות ל.א.)

באמירת פסוקי "ויכלו השמים והארץ" (בראשית ב. א-ג.) - הנכללים בעמידת ליל שבת קודש - אנו מצהירים על אמונתנו בבריאת העולם על ידי הקדוש ברוך הוא. כאשר יום טוב חל בשבת אומרים עמידה של חג, בה לא נכללים פסוקים אלו, ולכן התקינו לאמרם לאחר העמידה בשבת זו. בכל שבתות השנה נאמרים פסוקים אלו בגלל תקנה זו וגם כדי להוציא ידי חובה את מי שאינו יודע לקרוא.

ח. מעין שבע - בעמידה של שבת יש שבע ברכות במקום תשעה עשר שבחול. הקטע שתחילתו במלים "מגן אבות" מכיל תמצית תוכן ברכות אלו. אמירתו הותקנה בתקופה שבתי הכנסת היו מצויים מחוץ לעיר ומסוכן היה ליחידים לחזור לביתם לבד. תפילת המאחרים לבוא לבית הכנסת נמשכה לאחר סיום תפילת הציבור ובזמן שהציבור המתין להם, כדי לחזור בקבוצה, אמרו "מגן אבות". מיהו - אבל.

י. דליכא טעמא - אין סיבה. בית חתנים ואבלים אינו מחוץ לעיר ואין סיכון.

רסח. הלכות תפילות שבת

הרחבה והעמקה

א. ויכלו - כל המתפלל בערב שבת ואומר 'ויכלו':
- "מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית".
- "שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו: "וסר עונך וחטאתך תכפר"
(ישעיהו ו.)
שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד לטוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומתתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו. ואם לאו, מלאך רע אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו". (מסכת שבת קי"ט. ב.)

רסח. הלכות תפילות שבת מקורות

תלמוד - בבלי וירושלמי

א. שבת קי"ט.ב.

ב.ג.ד.ה. ברכות: בבלי ברכות יב.א. רש"י בקטע "פתח בדשכרא" תוספות בקטע "פתח ואמר"
כא.א. רש"י בקטע "מהו שיגמרו" תוספות בקטע "עד" - "שמונה עשרה ברכות במוסף של חול"
ירושלמי ד.ד. ד.ו.

ו. שבת כד.א. ראש השנה לה.א.

ז. פסחים קו.א. תוספות בקטע "זוכרהו" "מעומד" - לפי שבועות ל.ב.

ח.ט.י.יא. שבת כד.ב. רש"י בקטעים "שליח ציבור היורד ערבית" "משום סכנת"

יג. ברכות כט.ב. תוספות בקטע "טעה" ראש השנה לד.ב. תוספות בקטע "כך מוציא את הבקי"
לה.א. רש"י בקטע "פוטר היה"

רמב"ם - הלכות תפילה

ב.ג.ד.ה.ו. ז.

הלכות תפילות שבת

דסט. דין הקידוש בבית הכנסת (ובו סעיף אחד)

א. נוהגין לקדש בבית הכנסת. ואין למקדש לטעום מדין הקידוש אלא מטעימו לקטן, דאין קידוש אלא במקום סעודה. (ועיין לקמן סימן רע"ג) ומעיקרא לא ניתקן אלא בשביל אורחים - דאכלי ושתי בבי כנישתא - להוציאם ידי חובתם. ועכשיו - אף על גב דלא אכלי אורחים בבי כנישתא - לא בטלה התקנה. זהו טעם המקומות שנהגו לקדש בבית הכנסת. אבל יותר טוב להנהיג שלא לקדש בבית הכנסת, וכן מנהג ארץ ישראל.

הגה:

ונהגו לעמוד בשעה שמקדשין בבית הכנסת.

באורים

ומעיקרא - מעיקרו של דבר.

דאכלי ושתי בבי כנישתא - האוכלים ושותים בבית הכנסת.

הרחבה והעמקה

"ואני תמה האיך נתפשט זה המנהג, דהא... אין קידוש אלא במקום סעודה" פעם קידשו בבית הכנסת כדי להוציא את האורחים ידי חובת קידוש כי שם אכלו סעודת שבת. מאז שאין אורחים אוכלים בבית הכנסת "קרוב הדבר להיות ברכה לבטלה". (מור' בסימן)

אך - "כיון שיש בני אדם שאין יודעין לקדש, נהג לקדש בבית הכנסת כדי שיצאו ידי קידוש מן התורה". ('בית יוסף' על הסימן) (לפי מסכת פסחים קא. א.)

רסט. הלכות תפילות שבת מקורות

תנ"ך

זכור את יום השבת לקדשו⁽¹⁾. (שמות כ.ח.)
וקראת לשבת עונג⁽²⁾ (ישעיה נח.ג.)

פרשנות על התנ"ך

1. זוכרהו על היין. (פסחים קו.א.)

"זכור" ו-"שמור" (דברים ה.ב.) בדיבור אחד נאמר. (מסכת נדרים ירושלמי ג. ב. מכילתא בקטע
"בחודש" פרק ז.)

"תנו לב לזכור תמיד את יום השבת". (רש"י על הפסוק)

"זכור" כדי לקדשו, להיות שובת ממלאכה". (רשב"ם על הפסוק)

"שיזכור בכל יום חשבון ימי השבוע עד שלא ישכח איזה יום השביעי, שהוא חייב
לקדשו". (אבן עזרא על הפסוק)

"נשים חייבות בקידוש היום". (מסכת שבועות כ. עמוד ב.)

"וצריך לזכרו בכניסתו בקידוש וביציאתו בהבדלה". (בן איש חי שנה שניה בראשית אות י.)

2. "זה עונג שבת. במה מענגו?...בתבשיל של תרדין, ודגים גדולים, וראשי

שומין...אפילו דבר מועט ולכבוד שבת עשאו -הרי זה עונג". (מסכת שבת קיח.ב.)

קראו הנביא עונג...כלומר עונג הנפש. כי המשכילים ויראי ה' מתענגים בו בעסקי
הנפש, ונפשם השכלית תתעדן עדון שכלי וחשקה בהשגת השם יתברך, חשק הצמא
למים, כענין שכתוב: 'צמאה נפשי לאלהים לאל חי'. " (תהלים מב. ג.) (רבנו בחיי על שמות כ.ח.)

תלמוד - בבלי

א. ברכות נב.א. עירובין מב. רש"י בקטע "ליתביה לינוקא" פסחים קא.א. רש"י בקטעים "אף
ידי קידוש לא יצאו" "אין קידוש אלא במקום סעודה" קה.ב. רש"י בקטע "ושמע מינה צריך
המברך שיטעום" רשב"ם בקטע "ושמע מינה המברך צריך שיטעום" קו.א.

רמב"ם - הלכות שבת

כט.ח.

הלכות תפילות שבת

דע. לומר משנת 'במה מדליקין' (ובו ב' סעיפים)

א. נוהגים לומר פרק 'במה מדליקין'. והספרדים אומרים אותו קודם תפילת ערבית. והוא הנכון.

ב. יש שאין אומרים אותו ביום טוב שחל להיות בערב שבת. ויש שאין אומרים אותו בשבת של חנוכה.

הגדה:

ואין נוהגין כן בחנוכה. ובשבת של חול המועד אין אומרים אותו. וכן ביום טוב שחל להיות בשבת אין אומרים אותו.

הרחבה והעמקה

'במה מדליקין' - אומרים כל שבעת המשניות בפרק ב של מסכת שבת שעיקרו הדלקת נר שבת.

חיוב הדלקת נר שבת נלמד מדברי הנביא ירמיה: "ותזנח משלום נפשי" (מגילת איכה ג.ז.). (מסכת שבת כה ב.). נושאים נוספים הנלמדים בפרק ב: שמנים, פתילות ומיכלים שאינם תקינים לנרות שבת ושמנים שהינם תקינים. דין עשיית מלאכה בשבת שאין צורך בה. שלוש עבירות שבגינן נשים מתות בלידתן: שאינן זהירות בהלכות נידה, בהפרשת חלה ובהדלקת נר שבת. "שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה: עשרתם? ערבתם? הדליקו את הנר!". (משנה ז.).

"שעל ידי קריאת פרק זה יזכור השלושה דברים שצריך לומר בתוך ביתו, ויזהיר עליהם. אבל אחר תפילת ערבית מה תועלת יש לו שיזכור הרי אין בידו לתקן מעתה?" ('בית יוסף' על הסימן)

'כגונא' - ויש מקהילות אשכנזים שבמקום 'במה מדליקין' אומרים קטע מהזוהר שתחילתו "כגונא דאינון" (פרשת תרומה ח"ב קל"ה ע"א) הדין בסוד קדושת השבת. להלן תרגום מעט משפטים מהקטע: והרי העמדנו הסוד של ה' אחד ושמו אחד. השבת שנתיחדה בסוד אחד, שישירה עליה הסוד של אחד, התפילה של כניסת השבת ... וניתקן שישירה עליה המלך הקדוש העליון. כשנכנסת השבת היא מתיחדת ונפרשת מסטרא אחרא... והיא נשארת ביחוד האור הקדוש... וכל ממשלות הרוגו... כולם בורחים ועוברין ממנה, ואין שלטון אחר בכל העולמות. ופניה מאירים באור העליון ומתעמרת למטה בעם הקדוש. וכולם מתעטרים בנשמות חדשות... לברך אותה בחדוה במאור פנים.

הלכות תפילות שבת

דפא. שלא יכרע ב -"ולך אנחנו מודים"
(ובו סעיף אחד)

א. אין לשחות ב -"ולך לבדך אנחנו מודים", שאין לשחות אלא במקומות שאמרו חכמים.

הגה:

ונוהגים שבשבת מאחרין יותר לבוא לבית הכנסת מבחול, משום ד'בתמיד' של ימות החול נאמר "בבקר" (במדבר כח. ד.) ואצל שבת נאמר "וביום השבת" (במדבר כח. ט.). דמשמע - איחור. ונוהגין להרבות בזמירות של שבת, כל מקום לפי מנהגו. ובכל דבר - אם לא אמרו אין מחזירין אותו, מלבד אם לא אמר "לא אל אשר שבת" וכו' מחזירין אותו. ויש להאריך ולהנעים בזמירות. ואין למחות במאריך בהם אף על פי שהמוחה מכוון משום ביטול תורה. ומכל מקום בשבת ויום טוב לא יאריך יותר מדי, כדי שיאכלו קודם שעה שישיית, כדלקמן סימן רפ"ח.

באורים

לשחות - להשתחות.

שעה שישיית - הכוונה לשעה זמנית. ראה לעיל סימן רלג.

הרחבה והעמקה

המשפט "ולך לבדך אנחנו מודים" לקוח מפסוקי דזימרה של שבת ויום טוב, מהקטע שתחילתו "נשמח כל חי תברך את שמך ה' אלהינו" הנקרא 'ברכת השיר'. ענינו - תהילות רק לקב"ה כי "כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם".
(מסכתות: פסחים ק"ח. א. סוכה מה. ב. סנהדרין סג. א.)
הורו חכמי הסוד שבזמן אמירת 'נשמח' יכוון לקבל תוספת הנפש.
(המושג נר"ן - נפש, רוח, נשמה - הוא מסודות עומק מחשבות הקבלה)

כל המוסיף גורע

מספר הכריעות וההשתחויות בתפילה - שנקבעו ע"י חז"ל ואין לשנותם - תלויים במעמדו החברתי של המתפלל.

"אלו ברכות שאדם (כל מתפלל) שוחה (משתחוה) בהן: ב'אבות' תחילה וסוף, ב'הודאה' תחילה וסוף. (ארבע פעמים בלבד) ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה - מלמדן אותו שלא ישחה... כהן גדול - בסוף כל ברכה וברכה, והמלך - תחילת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה". (מסכת ברכות: בבלי לד. א. - ב. ירושלמי א.ה.)
מסקנה: "כל מה שהוא גדול ביותר, צריך להכניע ולהשפיל עצמו". (רש"י לד. ב. בקטע "כהן גדול בסוף כל ברכה")

רפא. הלכות תפילות שבת מקורות

תנ"ך

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו". (תהילים קו.א.)

פרשנות על התנ"ך

"מטבע הלשון "הודו לה' "וכ' מופיע פעמים מספר בתנ"ך, בעיקר בתהילים.
(ירמיהו לג. יא. תהילים קו.א. קז.א. קח.א. קיח.כט. קלו.א. דברי הימים א. טז. לד. ב. ככ.א.)

המסר היחידי של ישראל לקב"ה - אמירת תודה.
"אין לישראל שיאמרו לקב"ה אלא הודיה בלבד על כל הטובה שהוא עושה עמהם".
(מדרש שוחר טוב על תהילים קיח.)

תלמוד - בבלי וירושלמי

א.ברכות: בבלי לד.א. תוספות בקטע "מלמדין" ירושלמי א.ה.

הלכות תפילות שבת

לפנ. קריאת התורה והמפטיר בשבת

(ובו ז' סעיפים)

א. מוציאין ספר תורה וקורין בו שבעה. ואם רצה להוסיף - מוסיף.

הגדה:

וזהו הדין ביום טוב - מותר להוסיף על מנין הקראים. ויש אומרים דביום טוב אין להוסיף. וכן נהגו במדינות אלו, מלבד בשמחת תורה שמוסיפין הרבה. גם בכל יום טוב אין המפטיר מנין הקראים, כדלקמן.

ב. מותר לקרות עולים הרבה, אף על פי שקרא זה מה שקרא זה. וחוזר ומברך אין בכך כלום.

הגדה:

ויש אוסרין. וכן נהגו במדינות אלו. חוץ מבשמחת תורה שנהגו להרבות בקראים. ונהגו כסברא הראשונה.

ג. הכל עולים למנין שבעה, אפילו אשה וקטן שיודע למי מברכין. אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בציבור מפני כבוד הציבור.

הגדה:

ואלו דוקא 'מצטרפים' למנין הקראים. אבל לא שיהיו כולם נשים או קטנים. ודין עבד כנעני כדין אשה. אבל אם אמו מישראל מותר לעלות. ואסור לקרות בראש מגולה. ואין איסור לקרות עם הארץ נכבד, עשיר וגדול הדור לפני תלמיד חכם. כי אין זה בזיון לתלמיד חכם רק כבוד לתורה שמתכבדת באנשים גדולים. וממזר מותר לעלות לספר תורה. ועיין לעיל סימן קל"ו מסדר הקראים.

ד. נוהגים לקרות שבעה ולגמור עמהם הפרשה. ואומר קדיש. וחוזר וקורא עם המפטיר מה שקרא השביעי.

הגדה:

וכן נוהגים ביום טוב, שאין מפטיר מנין הקראים. אבל בחול - שאסור להוסיף על מנין הקראים - השלישי הוא מפטיר. וביום שמוציאין שני ספרים או שלושה, המפטיר קורא באחרונה. וקטן יכול לקרות בפרשת המוספין או בארבע פרשיות שמוסיפין באדר. וכן נוהגים, אף על פי שיש חולקים. ואומרים קדיש קודם שעולה המפטיר. ואין חילוק בזה בין הוסיפו על מנין הקראים או לא, ובין מוציאין ספר תורה אחד או שלושה.

באורים

א. במדינות אלו - נכתב במזרח אירופה.

דפב. הלכות תפילות שבת

ה. אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לקרות בתורה - וכבר אמר שליח ציבור קדיש אחר קריאת הפרשה - זה שרוצה להפטיר צריך לחזור ולקרות. ויברך על קריאתו תחילה וסוף.

הגדה:

אבל אם לא אמר קדיש, יפטיר מי שעלה לשביעי - אם יודע. ואם יש אחרים שיודעים להפטיר - לא יפטיר מי שעלה כבר.

ז. אם טעה שליח ציבור וסיים הפרשה עם השישי ואמר קדיש, אין צריך עוד לקרות אחר, אלא יקרא עם המפטיר מה שקרא השישי. דקיימא לן - מפטיר עולה למנין שבעה.

ז. קרא הפרשה בתפילת שחרית בשבת ודילג פסוק אחד - חוזר וקורא הוא ושניים עמו. ואפילו הפטיר והתפלל מוסף - חוזר וקורא.

באורים

ז. דקיימא לן - מקובל.

ו. דילג פסוק - אם בקריאת התורה לאחר שחרית של שבת דילגו על פסוק אחד, יש לקרוא פסוק זה בחוספת שני פסוקים, אפילו אם כבר סיימו תפילת מוסף. "ויברך לפניו ולאחריה על השלושה פסוקים" (משנה ברורה' על הסימן). ראה לעיל סימן קלזג.

דפב. הלכות תפילות שבת מקורות

תלמוד - בבלי וירושלמי

- א. מגילה: בבלי כא.א. (משנה) ירושלמי ד. ג. (משנה) סופרים י.ו.
ג. ברכות ירושלמי ז.ב. מגילה כג.א. יבמות מה. א. - ב. סופרים יד.טו.
ד.ה. מגילה: בבלי כג.א. תוספות בקטעים "חד אמר" "כיון" ירושלמי ד. ג.
ו.ז. סופרים יא.ד. יא.ו.

רמב"ם - הלכות תפילה

א.יב.טז.

ג.ד.ה. יב.יז.

הלכות תפילות שבת

דפג. למה אין מוציאין שני ספרי תורה בשבת
(ובו סעיף אחד)

א. מה שאין מוציאין בשבת ספר שני לקרות פרשת המוספים - מפני שאין בה אלא שני פסוקים.

תלמוד - בבלי

א. מגילה כג.א. תוספות בקטע "כיון"

הלכות תפילות שבת

לפד. דיני הפטרה וברכותיה (ובו ז' סעיפים)

א. מפטירין בנביא מענינה של פרשה. ואין פוחתין מעשרים ואחד פסוקים, אלא אם כן סליק ענינא בבציר מהכא, כגון: "עלותיכם ספו על זבחיכם" (ירמיהו ז. כא.).

הגה:

ודוקא בשבת בעינן עשרים ואחד פסוקים, שלושה פסוקים לכל אחד מן הקוראים. אבל ביום טוב, שקורין חמישה, סגי בחמישה עשר פסוקים. ולא נתקנה ההפטרה רק בציבור, אחר שקראו בתורה, אבל בלאו הכי אסור לקרות עם הברכות שלפניה ולאחריה. אבל בלא ברכה שרי.

ב. אם חל ראש חודש בשבת - אין המפטיר מזכיר של ראש חודש בכלל. ויש אומרים: שאף על פי שאינו מזכיר בחתימה של ראש חודש, מזכירין אותו בתוך הברכה, שאומר: "את יום המנוח הזה ואת יום ראש החודש הזה." והמנהג כסברא הראשונה.

ג. צריך לכיין לברכות הקוראים בתורה ולברכות המפטיר. ויענה אחריהם אמן. ויעלו לו להשלים מנין מאה ברכות שחיסר מנינם בשבת.

ד. קטן יכול להפטיר.

הגה:

ואם קראו למפטיר מי שאינו יודע לומר ההפטרה, יכול אחר לאמרה. אבל לכתחילה אסור לעשות כן.

ה. אם נשתתק המפטיר באמצע ההפטרה - הבא לסיימה לא יתחיל ממקום שפסק הראשון, אלא צריך לחזור להתחיל ממקום שהתחיל הראשון, כמו בספר תורה.

הגה:

ושניים לא יאמרו ההפטרה בפעם אחת, דתרי קלי לא משתמעו.

באורים

א. סליק ענינא בבציר מהכא - הנושא נגמר בפחות פסוקים מכך. "עלותיכם ספו על זבחיכם" (ירמיהו ז. כא.).

פשמ: עולותיכם, זבחיכם - קרבנות עולה וזבחים (ויקרא פרקים א. ג.). ספו - הוסיפו. פרשנות: "אם אין מעשיכם רצויים לפני, עולות וזבחים גם כן לא יהיו רצויים." (רד"ק על הפסוק) בעינן - צריך. סגי-מספיק. שרי- מותר.

ג. מנין מאה ברכות - חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות לפחות. עיין לעיל סעיף מו. ג. בשבת יש פחות ברכות כי בעמידה כלולות שבע ברכות ולא תשעה עשר ברכות כביום חול. דתרי קלי לא משתמעו - כי שני קולות אינם משתמעו.

7פד. הלכות תפילות שבת

ז. אין המפטיר מפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הספר תורה.

ז. בשבת שהפרשיות מחוברות- מפטירין בהפטרות פרשה שניה.

הגדה:

ועיין לקמן סימן תכ"ח. ונהגו להזכיר אחר קריאת התורה נשמות המתים ולברך העוסקים בצרכי ציבור. כל מקום לפי מנהגו. ונהגין לומר "יקום פורקן" ואין בזה משום איסור תחינה בשבת. וגם כן נוהגים לומר "אב הרחמים". ובכל יום שאין אומרים בו "צדקתך צדק"-אין אומרים אותו. וכן כשיש חתונה או מילה. ויש מקומות שאין אומרים אותו כשמברכין החודש, מלבד בימי הספירה. והולכים בכל זה אחר המנהג.

באורים

ה. הגה: דתרי קלי לא משתמעי- שני קולות אינם נשמעים.

ז.הנה: בימי הספירה- ספירת העומר בין פסח לשבועות.

הרחבה והעמקה

א.הפטרות למה? כתגובה על גזירה שלא לעסוק בתורה התקינו חכמים לקרוא בנביאים באופן זהה לקריאה בתורה - שבעה קרואים,ברכה לפני ואחרי הקריאה ולא פחות משבעה פסוקים לכל קרוא. סך הכל לפחות עשרים ואחד פסוקים. לאחר ביטול הגזירה לא בוטל המנהג. (לפי 'משנה ברורה').

7פד. הלכות תפילות שבת

מקורות

א.מגילה: בבלי כא.א. כג.א. ירושלמי ד.ב - ג. תענית ירושלמי ד.ג. סופרים יד.א.

ב.שבת כד.א. כד.ב. רש"י בקטע "בכל הני" תוספות בקטע "ולית הלכתא"

ג.ברכות נג.ב. נזיר סז.ב. סופרים יג. ט. -ל.

ד. מגילה: בבלי כד.א.(משנה) ירושלמי ד.ו. (משנה)

ה. ברכות ירושלמי ה.ג.

ו. סוטה לט.ב. רש"י בקטע "עד שתגלל ס"ת"

ז. מגילה כג.א. תוספות בקטע "כיון"

רמב"ם- הלכות תפילה

א.ו.יב.ג.

ב. יב. טו.

ז. סוף סדר התפילות

הלכות תפילות שבת

דפה. לקרוא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום (ובו ז' סעיפים)

א. אף על פי שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בציבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו שבוע - שנים מקרא ואחד תרגום, אפילו "עטרות ודיבון".

ב. אם למד הפרשה בפירוש רש"י - חשוב כמו תרגום. וירא שמים יקרא תרגום וגם פרוש רש"י.

ג. מיום ראשון ואילך חשוב עם הציבור.

ד. מצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת. ואם לא השלים קודם אכילה ישלים אחר אכילה עד המנחה. ויש אומרים עד רביעי בשבת. ויש אומרים עד שמיני עצרת. דהיינו בשמחת תורה, שאז משלימים הציבור.

ה. יכול לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, בשעת קריאת התורה.
(ועיין לעיל סימן קמ"ו).

ו. מלמדי תינוקות אין צריכים לחזור ולקרות הפרשה בשבת.

ז. אין צריך לקרות פרשת יום טוב.

הגה:

וכן אין צריך לקרות ההפטרות. ומכל מקום נהגו לקרוא ההפטרות. ובשבת של חזנונה יקרא ההפטרות של שבת ולא - "שוש אשיש".

באורים

א. תרגום - הכונה לתרגום התורה לארמית - שהיתה השפה המדוברת בפי העם - על ידי אונקלוס הגר. "בימי חכמי הגמרא נהגו לתרגם כדי שיבינו העם ... האידנא (עכשיו) לא נהגו לתרגם, משום דמה תועלת בתרגום, שאין מבינים אותו?" על נושא התרגום עיין לעיל סימן קמ"ה.

עטרות ודיבון - שנים מבין הישובים בעבר הירדן המזרחי שניתנו על ידי משה רבנו לבני שבט גד (במדבר לב. ג. לד.). בענין תרגום השמות ראה להלן במקורות.

ז. שוש אשיש - נפסק: "נוהגים - בשבת שיש בו חתן - לומר אחר הפטרת השבוע שנים או שלושה פסוקים מהפטרות "שוש אשיש". (ישעיה סא. י.) (לעיל סימן קמד.ב.)

הרחבה והעמקה

א. "כל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו". (מסכת ברכות ח.ב.)

רפה.הלכות תפילות שבת מקורות

תנ"ך

עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבים ונבו ובען. (במדבר לב.ג.)

פרשנות על התנ"ך

נוסח תרגום 'אונקלוס' לפסוק

יש חומשים בהם כתרגום מנויים שמות הישובים כמפורט בתורה, ויש חומשים בהם לא מנויים שמות הישובים אלא הסבר לשמות, הסבר הזהה לשל תרגום 'יונתן בן עוזיאל'. לרש"י לא היה תרגום לפסוק. גם לא לבעלי התוספות, אך להם היה תרגום 'ירושלמי', השונה אך במעט משל תרגום יונתן בן עוזיאל. (ברכות ח.ב. רש"י ותוספות בקמע "ואפילו עטרות ודיבון")
התרגום

"מכלילתא ומלבשתא וכומרין ובית נמרין ובית חושבנא ובעלי דבבא וסימא ובית קבורתא דמשה ובעון".

הסבר

מכלילתא- התרגום הארמי של עמרת, היינו כתר. מלבשתא- לבוש. כומרין - מושב הכמרים. ובעלי דבבא- האויבים. נבו-הר נבוא מקום קבורת משה. בעון - בליעל.

תלמוד - בבלי

א. ברכות ח.א. רש"י "ישלים פרשיותיו" ח.ב. רש"י ותוספות בקטע "ואפילו עטרות ודיבון"
ד. ברכות ח.ב. תוספות בקטע "ישלים" פסחים קו.א.

רמב"ם- הלכות תפילה

א. יג. כה.

הלכות תפילות שבת

דפנ. דיני תפילת מוסף בשבת (ובו ה' סעיפים)

א. זמן תפילת מוסף מיד אחר תפילת שחרית. ואין לאחרה יותר מעד סוף שבע שעות. ואם התפלל אותה אחר שבע שעות נקרא פושע. ואף על פי כן יצא ידי חובתו, מפני שזמנה כל היום. ואם שכח ולא התפלל עד שעבר כל זמנה - אין לה תשלומין. ויש בה נשיאות כפים.

הגדה:

ואם התפלל אותה קודם תפילת שחרית יצא.

ב. כל יחיד חייב להתפלל תפילת המוספין, בין אם יש ציבור בעיר או לא.

הגדה:

ואחר כך חוזר השליח הציבור התפילה כמו בשאר תפילות.

ג. מותר לטעום קודם חפילת המוספין, דהיינו אכילת פירות או אפילו פת מועט, אפילו טעימה שיש בה כדי לסעוד הלב, אבל סעודה אסור.

ד. היו לפניו שתי תפילות - אחת של מנחה ואחת של מוספין, כגון שאיחר מלהתפלל תפילת מוסף עד שש שעות (ומחצה), שהוא זמן תפילת מנחה - צריך להתפלל של מנחה תחילה ואחר כך של מוסף.

הגדה:

ומיהו אם הקדים של מוסף - יצא.

ו. יש אומרים: דהיינו דוקא שצריך עתה להתפלל שתיהן - כגון שרוצה לאכול ואסור לו לאכול עד שיתפלל מנחה - אבל אם אינו צריך עתה להתפלל מנחה יכול להקדים של מוסף.

הגדה:

ומיהו אם הגיע מנחה קטנה יתפלל מנחה תחילה.

ז. יש מי שהורה שאין עושים כן בציבור - להקדים תפילת מנחה לתפילת מוסף כדי שלא יטעו.

ח. בשבת ויום טוב אין אומרים "ברכו" אחר קדיש בתרא. (ועיין לעיל סימן קל"ג).

באורים

א. שעות - שעה זמנית. ראה לעיל סימן רלג.

ב. ומיהו - אבל.

ג. קדיש בתרא - " כל קדיש שאומר שליח ציבור אחר שגומר התפילה".
(רמב"ם, הלכות תפילה, נוסח הקדיש).

לפנ. הלכות תפילות שבת

הרחבה והעמקה

'תכנת שבת'

תכנת שבת. רצית קרבנותיה. צוית פרושיה עם סדורי נסכיה. מענגיה לעולם כבוד ינחלו. טועמיה חיים זכו. וגן האוהבים דבריה גדולה בחרו. אז מסיני נצטוו פעליה כראוי.

המלים הראשונות בקטע, הכלול בעמידת מוסף, תחילתן באלפא ביתא בסדר הפוך, סדר המכונה תשר"ק.

רומזי רמיזות קשרו:

- בין סדר זה לבין פסוק המנבא גאולה:

אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו. (זכריה י.ח.)

בין עשרים ואחד המלים הראשונות שבקטע - הדין גם בקרבנות- לבין מספר המלים בפסוקי קרבנות השבת שהוקרבו בבית המקדש הנאמרים בעמידת מוסף.

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה. (במדבר כח. ט. ג.)

(על הסימן: 'מור' ו-'כף החיים' ציטט רמיזות נוספות בשם האר"י ב'שער הכוונות')

לפנ. הלכות תפילות שבת

מקורות

תנ"ך- מקרא ופרשנות

תכנת שבת

כי אל דעות ה' ולו נתכנו עללות. (שמואל א ב.ג.)

פרשנות

נתכנו- השורש 'תכן'. ענינו: נכון, נמנה ונשקל.

עללות (עלילות) - מעשים.

הפסוק לקוח משירת התהילה של חנה הנביאה, לאחר לידת בנה שמואל הנביא.

ענינו: לא יבוצעו מעשי האדם אם לא יחפוץ האל. (לפי רד"ק על הפסוק)

והרי: כל מעשי האדם נמנין לפניו. (רש"י על הפסוק)

'תכנת'- השבת סודרה, נערכה וכווננה ע"י הבורא יתברך ובה נחתמה בריאת העולם, ללמדנו שסיום מעשה בריאת העולם ביצירת מימד הקדושה, ככתוב: "על כן ברך ה'

את יום השבת ויקדשהו". (שמות כ.א.)

דפו. הלכות תפילות שבת מקורות

מענגיה לעולם כבוד ינחלו

אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד (מכובד). וכבדתו מעשות דרכך ממצוא חפצך ודבר דבר. אז תתענג על ה' והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר. (ישעיה נח. יג. יד.)

פרשנות

פשוט: תשיב משבת רגלך- מלכת בשבת חוץ לתחום. ביום קדשי - שאני (הקב"ה) קדשתי, והקדוש ברוך הוא הבדילו משאר הימים. לשבת ענג - מצות עשה לענג הגוף ביום השבת במאכלים ערבים... שמתוך שישנהו משאר ימים לטוב יזכור מעשה בראשית. דרכך- מנהגך, שלא יהא מנהגו של שבת כמנהגו של חול... שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, וכן שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול. ממצוא חפצך- בדברים, שלא ידבר בשבת בחפציו והם הדברים שצריך לעשותם בחול... שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול. במותי-ההרים הגבוהים שבארץ ישראל. (לפי רד"ק על הפסוקים)

דרש: "כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו... במה מענגו? ...בתבשיל של תרדין, ודגים גדולים, וראשי שומין... אפילו דבר מועט, ולכבוד שבת עשאו - הרי זה עונג". (מסכת שבת קיח. ב.)

מסיני נצטוו עליה

זכור את יום השבת לקדשו. (שמות כ. ח.)

שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך. (דברים ה.יא.)

פרשנות

"ובראשונות (בעשרת הדברות שבספר שמות) הוא אומר 'זכור'. שניהם ('זכור' ו'שמור') בדיבור אחד ובתיבה (מלה) אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו". (רש"י על הפסוקים בשמות ובדברים לפי: מסכת ראש השנה כז.א. ומכילתא פרשת יתרו פרק ז.)

שתעלנו בשמחה לארצנו

ככתוב: "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך. והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטבך והרבך מאבתיך". (דברים ל. ג. ה.)

פרשנות

"וירחם עליכם וישוב ויכנס אתכם מכל העמים שפיזר ה' אלהיכם אתכם לשם".

(יונתן בן עוזיאל על הפסוק)

"רבותינו למדו מכאן שהשכינה כביכול שרויה עם ישראל בצרת גלותם, וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו (כביכול ה' יתברך נגאל), שהוא ישוב עמהם.... גדול יום קבוץ גלויות ובקושי, כאלו הוא עצמו (ה' יתברך) צריך להיות אוחז בידיו ממש, איש איש ממקומו". (רש"י על הפסוק לפי מסכת מגילה כט.א.)

דפו. הלכות תפילות שבת מקורות

תלמוד - בבלי וירושלמי

א. ברכות: בבלי כו.א. (משנה) תוספות בקטע "תפילת השחר" כז.א. כח.א. תוספות בקטע "ושל מוספין כל היום" ירושלמי ד.א. (משנה) מגילה: בבלי כ.ב. (משנה וגמרא) ירושלמי ב.ו. (משנה וגמרא) עבודה זרה ד.ב.

ב. ברכות: בבלי ל.א. (משנה) רש"י בקטע "יחיד שלא בחבר עיר" ירושלמי ד.ו. (משנה וגמרא) ברכות ל.ב.

ג. ברכות כח.ב. רש"י בקטע "לא על"

ד. ברכות: בבלי כח.א. תוספות בקטע "הלכה" ירושלמי ד.א.

רמב"ם - הלכות תפילה

א.ג.ה.

ד. ג. יא.

הלכות תפילות שבת

לצב. דין תפילת מנחה בשבת (ובו ב' סעיפים)

א. במנחה (אומרים 'אשרי', 'ובא לציון', 'ואני תפילתי וגו'). מוציאים ספר תורה וקורין שלושה אנשים - עשרה פסוקים מפרשה הבאה. ואפילו חל יום טוב להיות בשבת - קורין בפרשה הבאה ולא בשל יום טוב.

ב. אומרים 'צדקתך'. ואם חל בו יום שאילו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפים- אין אומרים 'צדקתך'.

הגדה:

ונהגו שלא לקבוע מדרש בין מנחה למעריב. אבל אומרים פרקי אבות בקיץ ו-שיר המעלות בחורף. וכל מקום לפי מנהגו.

באורים

ג. צדקתך - "צדקתך כהרי אל". (תהלים לו. ו. עא.יפ. קיפ. קמב.)
ד. הגה: חמישה עשר פרקי "שיר המעלות". (תהלים פרקים קכ. - קלד.)

הרחבה והעמקה

א. בשבת ובחג נאמרים פסוקי 'ובא לציון' (שהיא 'קדושה דסדרא'. עיין סימן קלב.) במנחה במקום בשחרית, כבכל יום, כי מאריכים בתפילות שחרית ומוסף. (לפי 'כף החיים')

ב. מה שנוהגין לומר צידוק הדין ("צדקתך") בשבת במנחה... שנפטר משה רבינו באותה שעה, לפיכך נמנעו מלעסוק בתורה משום דאמרינן: (שאומרים) חכם שמת כל בתי מדרשות שבעיר בטילין". (מסכת מנחות ל.א. תוספות בקמטע "מכאן ואילך")
פרקי אבות- אמירתם בקיץ לאחר הצהרים, כי "העת ההיא זמן תענוגות בני אדם. לזאת תיקנו דברי מוסר ויראת ה' להשית לב האדם לעבודת הבורא". ('כף החיים')

רצב. הלכות תפילות שבת מקורות

תנ"ך

ישיחו בי ישבי שער ונגינות שותי שכר. ואני תפילתי לך ה' עת רצון.
אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך.⁽¹⁾ (תהילים סט. יג. יד.)
הפסוקים מתחינת דוד מלך ישראל שתחילתה: הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש.

צדקתך כהררי אל משפטך תהום רבה. אדם ובהמה תושיע ה'.^(2.1) (תהילים לו.ז.)
וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות אלהים מי כמוך!^(2.2) (תהילים עא.יט.)
צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת.^(2.3) (תהילים קיט.קמב.)

פרשנות על התנ"ך

1. "יהי עת תפילתי עת רצון". (רש"י על הפסוק)
"ואני מתפלל, אולי אמצא עת רצון". (אבן עזרא על הפסוק)
"כשיאספו לשבת בשער או לשתות בי היא שיחתם ללעג ולקלון... ואני אין לי אלא
תפילתי לך שתושיעני מידם...אני - תפילתי לך תמיד, אולי יהיה באחת מהעתות עת
רצון לי שתקבל את תפילתי". (רד"ק על הפסוק)

2.1 "מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ... כהררי אל... מי שאתה רוצה
לדון אותו וליקח נקמתך ממנו, אתה מורידו עד תהום רבה". (רש"י על הפסוק)
2.2 הצדקה אשר עשית עמדי גברה למעלה עד מרום, ולא בגמול עשית מה
שעשית...אתה בעל היכולת, מי כמוך למחות בידך? ('מצודת דוד' על הפסוק)
2.3 "הצדקה שאתה העושה לזוכרי פקודיך המה קיימים לעולם...הלוא תורתך היא
אמת מצד עצמה ואיך אשכחה?". ('מצודת דוד' על הפסוק)

תלמוד - בבלי וירושלמי

א. מגילה: בבלי כא.א. (משנה) כא.ב. לא.א. (משנה) לא.ב. ירושלמי א.א. ד. א. (משנה וגמרא)
בבא קמא פב.א.
ב. מנחות לא. תוספות בקטע "מכאן"

רמב"ם - הלכות תפילה

א. יב.א.

הלכות תפילות שבת

לצג. דיני ערבית במוצאי שבת (ובו ג' סעיפים)

א. מאחרין תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש.

ב. צריך לזהר מלעשות מלאכה עד שיראו שלושה כוכבים קטנים. ולא יהיו מפוזרים אלא רצופים. ואם הוא יום המעונן- ימתין עד שיצא הספק מלבו.

ג. מי שהוא אנוס - כגון שצריך להחשיך על התחום לדבר מצוה - יכול להתפלל של מוצאי שבת מפלג המנחה ולמעלה ולהבדיל מיד. אבל לא יברך על הנר. וכן אסור בעשית מלאכה עד צאת הכוכבים.

הגה:

ונוהגים לומר "וזהו רחום" 1 - "ברכו" באריכות נועם כדי להוסיף מחול על הקודש.

באורים

ל. להחשיך על התחום "לקרב עצמו בשבת עד סוף התחום ולהחשיך שם (להיות שם עד החשכה).
שיהא קרוב למקום הפועלים (לשכור אותם לעבודה) או לפרדס להביא פירות". (מסכת שבת קנא. רש"י
בקמט "אין מחשיכין") תחום שבת- 2000 אמה מחוץ לעיר- 960 מטר. (אשכנז 1,152 מטר)
פלו המנחה- ראה סימן רל"ג.

רצג.הלכות תפילות שבת מקורות

ואמר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני. (תהילים קלט. יא.)

פרשנות על התנ"ך

פסט: "אם אמרתי אהיה נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני. 'ישופני' לשון
נשף". (נשף=חושך) (רש"י על הפסוק)
"שלא תראה אותי ומעשי ומחשבותי.... ותראני בלילה כמו ביום". (רד"ק על הפסוק)

דרש: "שלישם ושש שעות שימשה אותה האורה שנבראת ביום הראשון. שתיים
עשרה בערב שבת ושתיים עשרה בליל שבת ושתיים עשרה בשבת. והיה אדם
הראשון מביט בו מסוף העולם ועד סופו. כיון שלא פסק האור התחיל כל העולם
כולו משורר... כיון שיצאת שבת התחיל משמש החושך ובא ונתירא אדם ואמר: אלו
הוא שכתב בו "הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב" שמא בא לנשכני?... באותו
שעה זימן הקב"ה שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור ... ובירך עליה בורא
מאורי האש... לפיכך מברכין על האש במוצאי שבתות שהיא תחילת ברייתה".
(מסכת ברכות ירושלמי ח. ה.)

רצג.הלכות תפילות שבת מקורות

תלמוד - בבלי וירושלמי

- א. שבת קי.ב. רש"י בקטע "ממכניסי שבת בטבריא".
ב. ברכות ירושלמי א.א. שבת לד.ב. לה.א. לה.ב. רש"י בקטע "אלא לאכילה" תוספות בקטעים
"אלא לענין אכילה" ו-"הקשה"
ג. ברכות: בבלי כז.ב. תוספות בקטע "צלי של מוצאי שבת" ירושלמי ח.ה. פסחים נד.א. קה.א.
קו.א. קז.א.

רמב"ם הלכות

- ג. הלכות תפילה.גז.
הלכות שבת כט. יא.

הלכות תפילות שבת

לצד. דיני הבדלה בתפילה

(ובו ה' סעיפים)

א. אומרים 'הבדלה' ב-'חונן הדעת'. ואם טעה ולא הבדיל - משלים תפילתו ואינו חוזר, מפני שצריך להבדיל על הכוס. ואם טעם קודם שהבדיל על הכוס - צריך לחזור ולהבדיל בתפילה.

ב. טעה ולא הבדיל בתפילה- ואין לו כוס בלילה - וסובר שאף למחר לא יהיה לו- צריך לחזור ולהתפלל.

ג. תשעה באב שחל להיות באחד בשבת- טעה ולא הבדיל בתפילה- אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון שמבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב.

ד. במקום שאמרו שאינו חוזר להתפלל- מיד כשסיים הברכה אין לו לחזור, אף על פי שלא פתח בברכה שלאחריה.

ה. במקום שאמרו שאינו חוזר -אם רצה להחמיר על עצמו לחזור-אם סיים תפילתו רשאי. אבל אם עדיין לא סיים תפילתו, אינו רשאי לחזור.

באורים

כלל -כל מקום שנכתב תפילה הכונה לתפילת עמידה, 'שמונה עשרה'.

א. 'הבדלה' ב-'חונן הדעת'- במוצאי שבת קודש מכלילים בברכת 'חונן הדעת' את קטע ההבדלה שתחילתו "אתה חוננתנו". הקשר - "מתוך שהיא (ההבדלה) חכמה, קבעוה

בברכת חכמה". (מסכת ברכות לז.א.)

"החכם יודע להבדיל בין קודש לחול ובין טמא לטהור". (רש"י על האימרה)

כוס- עם יין.

רצד.הלכות תפילות שבת מקורות

תנ"ך

'אתה חוננתנו'

צלם אלהים שבנו מאפשר לנו: "מדע והשכל... (אשכנז: למדע תורתך, לעשות חוקי רצונך) להבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך... בין יום השביעי לששת ימי המעשה".

ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו... ויברא אלהים את האדם בצלמו
בצלם אלהים ברא אתו. (1) (בראשית א. כו. כז.)

ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו **לדעת טוב ורע.** (2) (בראשית ג. כב.)
כי **אל דעות ה'** (ולא) ולו נתכנו עללות. (3) (שמואל א ב. ג.)

והיה **אמונת עתיך חסן ישועת חכמת ודעת יראת ה'** היא אוצרו. (4) (ישעיה לג. ו.)
ראשית **חכמה יראת ה'**. (תהלים קיא. י.)

פרשנות על התנ"ך צלם אלהים

1. כדמותנו - "להבין ולהשכיל" (רש"י על פסוק כו.)

"והאלהים עשה אותו (את האדם) שכלי ועפרי כדי שישתמש בכל אחד כפי הראוי לו. ישתמש בשכל כדי חיותו ובעפר כדי חיותו. בעפר - כדי חיותו לבד, לא למותרות... ובשכל - כדי חיותו לעולם הבא". (רד"ק על פסוק כו.)

"השכל הזה אשר שפע עלינו מאתו יתעלה הוא המגע אשר בינינו לבינו. והבחירה בידך, אם תרצה לחזק את המגע הזה ולעבותו - עשה, ואם תרצה להחלישו לאט לאט עד שתפסיקו - עשה. ואין המגע הזה מתחזק אלא בהפעלתו באהבתו וההליכה בכוון זה... ודע, כי אף אם היית החכם בבני אדם באמתת המדע האלהי, הרי בשעה שאתה מרוקן את מחשבתך מה' ומתעסק בכל ישותך באכילה הכרחית או בעסק הכרחי, הנך מפסיק אותו מגע אשר בינך ובין ה' ואינך עמו אז, וכן אין הוא עמך..". (רמב"ם, מורה נבוכים חלק ג. פרק נא.)

"ברא האדם בשני צלמים, הראשון - צלם הניכר בכל אדם ואפילו בבני אדם הריקים מהקדושה - אשר לא מבני ישראל המה - ועליהם אמר 'בצלמו'... והב' - הם בחינת המאשרים - עם ישראל נחלת שדי - כנגד אלו אמר 'בצלם אלהים'... כי יש בנבראים שני צלמים, צלם הניכר וצלם אלהים רוחני נעלם". (אור החיים על פסוק כז.)

2. "הרי הוא (האדם) יחיד בתחתונים (בעולם הזה) כמו שאני יחיד בעליונים, ומה היא יחידתו? (המיוחד שבאדם) **לדעת טוב ורע**, ומה שאין כן בבהמה ובחיה. (רש"י על הפסוק)

3. "ולו נתכנו עללות" - לו-לה'. "נתכנו- מנין (נספרו). כל מעשי האדם נמנין לפניו". (רש"י על הפסוק)

"גדולה דעה שניתנה בתחלת ברכה של חול... גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות". (מסכת ברכות: בבלי לג. א. ירושלמי ד.ד.)

הראשונה מבין שלוש עשרה הבקשות בעמידה של חול היא - "חונן הדעת". לפני ואחרי המלה 'דעות' נזכר שם השם (אל, ה').

רצד.הלכות תפילות שבת מקורות

אמונה וששה סדרי משנה

4. "אמונת - זה סדר זרעים, עתיך - זה סדר מועד, חסן - זה סדר נשים, ישועות - זה סדר נזיקין, חכמת - זה סדר קדשים, ודעת - זה סדר טהרות. ואפילו הכי (גם אז) 'יראת ה' היא אוצרו'. (יראת שמים היא אוצרו של המאמין) ... בשעה שמכניסין אדם לדין (בעולם הבא) אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? צפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר? ואפילו הכי (גם אם התשובות חיוביות): אי (אם) 'יראת ה' היא אוצרו - אין (כן, היינו יצא זכאי בדין), אי לא - לא". (בהעדר יראת שמים, אינו זכאי).

" 'יראת ה' היא אוצרו' - הוא עיקר החשוב". (רש"י) (מסכת שבת לא.).

תלמוד - בבלי וירושלמי

א. ברכות: בבלי לג. א. (משנה וגמרא) רש"י בקטעים "מתוך שהיא חכמה" "קבעוה על הכוס" ירושלמי ה.ב. שבת קנ.ב. פסחים קה.ב. רש"י ורשב"ם בקטע "שמע מינה המבדיל בתפילה" קז. א.

ב. ברכות: בבלי כו.ב. רש"י בקטע "מבדיל בראשונה" כט.א.

רמב"ם - הלכות תפילה

א.ב.ג.יד. טו.

הלכות תפילות שבת

דצה. הבדלה שעושה שליח ציבור (ובו סעיף אחד)

הגדה:

ואומרים 'ויהי נועם' וסדר קדושה באריכות - כדי לאחר סדר קדושה-שאו חוזרים רשעים לגיהנום. ובזמן שאין אומרים 'ויהי נועם' - כגון שחל יום טוב בשבוע - אין אומרים סדר קדושה. אבל אומרים 'ויתן לך'.

א. מבדיל שליח ציבור כדי להוציא מי שאין לו יין.

הגדה:

ונדגו לומר ולהזכיר אליהו הנביא במוצאי שבת, להזתפלל שיבוא ויבשרנו הגאולה.

הרחבה והעמקה

"נוהגים לומר 'ויהי נועם' במוצאי שבת כדי להמשיך חוספת קדושת שבת לכל ימי

השבוע הבאה עד שבת האחרת". (נ"כ החיים' לפי 'שער הכוונות' של האר"י)

סדר קדושה- אומרים חלק מ'קדושה דסידרא' שתחילתה בפסוק "ובא לציון גואל" (ראה סימן קלב). אך "מתחילין מ-ואתה קדוש' ואין אומרים "ובא לציון גואל" לפי שאין גאולה בלילה. ולכן גם 'ואני זאת בריתי' אין אומרים". (משנה ברורה).

'ויתן לך'- לקט פסוקים - המכונים 'פסוקי ברכה' - שתחילתו: 'ויתן לך'. (ראה להלן) הרכב הפסוקים ומספרם אינו זהה בנוסחי התפילה השונים.

דצה.הלכות תפילות שבת מקורות

תנ"ך

ויהי נועם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.⁽¹⁾
(תהילים צ.ז.)

ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש.⁽²⁾ (בראשית כז. כח.)

פרשנות על התנ"ך

1. הפסוק מתפילת משה רבנו, כמצוין בראש הפרק. ונדרש על העבר ונדרש על העתיד.

עלהעבר: פעמיים 'ומעשה ידינו כוננה', אחד - על מלאכת המשכן "שתשרה שכינה במעשה ידיהם", ואחד- "שתהא ברכה במעשה ידיהם". (לפי רש"י על הפסוק) על העתיד: "בימי הישועה יהיה מעשה ידינו נכון". (רד"ק על הפסוק)

2. הפסוק מברכת יצחק אבינו ליעקב אבינו. "יתן ויחזור ויתן". (רש"י על הפסוק) "שברכו ברכות רוחניות וגשמיות". (אור החיים' על הפסוק)

תלמוד - בבלי וירושלמי

א. פסחים: בבלי נב. רש"י בקטע "במוצאי שבתות" תוספות בקטע " העושה מלאכה במוצאי שבתות" ירושלמי ד.א.